

Soouuringud Eestis: hetkeseis ja arengud

3.-4. oktoober 2013

Eesti Kirjandusmuuseum

Teesid

Konverentsi organiseerijaks on Eesti Kirjandusmuuseumi kultuuriloo allikate ja kirjanduse uurimise töörühm. Konverentsi toetab Eesti Teadusfondi grant “Sooküsimus Eestis: kohalik olukord ja rahvusvahelised mõjud” (ETF 8875) ja sihtfinantseeritav teadusteema SF 0030065s08

Soouuringud Eestis: hetkeseis ja arengud **3.– 4. oktoober 2013**

Eesti Kirjandusmuuseum

Konverentsi organiseerijaks on Eesti Kirjandusmuuseumi kultuuriloo allikate ja kirjanduse uurimise töörühm

KAVA

Neljapäev, 3. oktoober

10.00 – 10.20 Avasõnad. Eve Annuk (Eesti Kirjandusmuuseum). Miks soouuringud?

10.20 – 10.30 Mari-Liis Sepper (võrdõigusevolinik). Milline võiks olla eesti nais- ja meesuuringute ideaal?

10.30 – 11.00 Mare Ainsaar (Tartu Ülikool). Kas mehed ja naised on erinevad? Kokkuvõtte mõnede sotsioloogiliste uuringute tulemustest Eestis

11.00 – 11.30 Endla Lõhkivi (Tartu Ülikool). Naisteadlaste karjääri võimalustest humanitaarteadustes

11.30 – 12.00 Kohvipaus

12.00 – 12.30 Kairit Kaur (Tartu Ülikool). Fantaasiast tegelikkuseks – kuidas sai võimalikuks Balti naiskirjanik

12.30 – 13.00 Tiina Kirss (Tallinna Ülikool). Uue naise eellased: küsimused 19. sajandi teise poole nais- ning soouurimuseks Eesti kontekstis

13.00 – 13.30 Andreas Kalkun (Eesti Kirjandusmuuseum). Jumalaema kodustamine. Seto naiste usundist ja rahvapärasest marioloogiast

13.30 – 15.00 Lõuna

15.00 – 15.30 Redi Koobak (Linköpingi Ülikool). Feministlik teooria Ida-Euroopa kontekstis: pinged ja paradoksid

15.30 – 16.00 Rebeka Põldsam (Kaasaegse Kunsti Eesti Keskus). Soo ja seksuaalsuse kriitilised kaasaegse kunsti praktikad Ida-Euroopas

16.00 – 16.30 Hannaliisa Uusma (Eesti Muusika- ja Teatriakadeemia). *Romantiline macho*: mässav mees eesti pungis?

16.30 – 17.00 Kohvipaus

17.00 – 17.30 Tiiu Kuurme (Tallinna Ülikool), Gertrud Kasemaa (Tallinna Ülikool). “Poisid saavad andeks”. Eesti haridustegelaste arusaamad nn. sugude korrast (*Gender order*) ja selle soostereotüüpe taastootvast mõjust koolikontekstis

17.30 – 18.00 Gertrud Kasemaa (Tallinna Ülikool). Õpetajate ja õpilaste sooesitlused Eesti üldhariduskoolis etnograafilise uuringu põhjal

Reede, 4. oktoober

9.30 – 10.00 Johanna Ross (Tartu Ülikool). Nõukogude eesti naisarenguromaan?

10.00 – 10.30 Leena Kurvet-Käosaar (Eesti Kirjandusmuuseum/Tartu Ülikool). Armastus ja nõukogude aeg eesti naiste elulugudes

10.30 – 11.00 Eda Kalmre (Eesti Kirjandusmuuseum). Omaloomingulised armastusjutud romantilises tüdrukutekultuuris. Ajaloost ja arengutest

11.00 – 11.30 Liisi Laineste (Eesti Kirjandusmuuseum). Naise roll eesti anekdootides

11.30 – 12.00 Kohvipaus

12.00 – 12.30 Mirjam Hinrikus (UTKK, Tallinna Ülikool). Kust otsida Tammsaare “uut naist”: kas *femme fragile*’i ja *femme fatale*’i vahelt?

12.30 – 13.00 Kai Stahl (Turu Ülikool). Kastreeriv Juudit eesti kujutatavas kunstis 1910.–1920. aastatel

13.00 – 14.30 Lõuna

14.30 – 15.00 Barbi Pilvre (Tallinna Ülikool). Otsustajad, kurjategijad, sporditähed ja tolad. Eesti meedia mehelikkuste spekter Jürgen Ligist strippar Marconi

15.00 – 15.30 Katrin Seppel (Eesti Kultuuri Koda). Seksism eesti meedias Heidi Vilu juhtumi näitel

15.30 – 16.00 Kohvipaus

16.00 – 16.30 Andra Siibak (Tartu Ülikool), Kristi Vinter (Tallinna Ülikool). “Ma tahaks olla Bond 007” ehk meediahariduse ja sootundliku kasvatusse võimalikkusest lasteaias

16.30 – 17.00 Kadri Aavik (Tallinna Ülikool). “Mulle pakuti seda töökohta”: sotsiaalse kapitali roll interseksionaalse privileegi loomisel eesti meesjuhtide karjäärinarratiivides

17.00 Kokkuvõte

Konverentsi toetab Eesti Teadusfondi grant “Sooküsimus Eestis: kohalik olukord ja rahvusvahelised mõjud” (ETF 8875) ja sihtfinantseeritav teadusteema SF 0030065s08

“Mulle pakuti seda töökohta”: sotsiaalse kapitali roll interseksionaalse privileegi loomisel eesti meesjuhtide karjäärinarratiivides

Kadri Aavik

Eelnevad uuringud, mis on käsitletud soo ja etnilisuse kategooriate koosmõju inimeste tööturupositsioonile, on näidanud, et Euroopa Liidu tööturgudel on kõige paremad võimalused põlisrahvusesse kuuluvatel meestel, võrreldes põlisrahvusest naiste ning migrantrahvastiku / etniliste vähemustega. Sageli aga jääb see soo ja etnilisuse lõikes esinev ebavõrdsus märkamatuks ning problematiseerimata, kui tööturul esineva ebavõrdsuse uurimisel ei pöörata tähelepanu soo, rahvuse ning teiste relevantsete sotsiaalsete kategooriate koosmõjule. Samuti, kuna enamiku tööturu ebavõrdsuse erinevaid aspekte käsitlevate kvalitatiivsete uurimuste (ka interseksionaalsete) fookuses on marginaliseeritud sotsiaalsed grupid ning nende probleemid tööturul, jäävad privilegeeritud grupid sageli “märgistamata kategooriate” staatusesse ning viisid, kuidas nende privilegeeritud positsiooni alal hoitakse, jäävad märkamatuks.

Käesolev analüüs põhineb 15 kvalitatiivsel intervjuul eesti rahvusest meesjuhtidega, kes paiknevad tööturul privilegeeritud positsioonidel. Kasutades narratiivset meetodit ning interseksionaalset lähenemist, on eesmärgiks mõista ning tuua nähtavale konkreetseid viise, kuidas eesti meesjuhtide nähtamatud ning vaidlustamata soost ja etnilisusest ning nende kategooriate ristumiskohtadest tulenevad privileegid annavad neile tööturu kontekstis teiste gruppide ees eelise. Täpsemalt keskendun sotsiaalse kapitali rollile eesti meesjuhtide karjääri- ja tööloomingutes ning viisidele, kuidas sotsiaalse kapitali olemasolu on nende karjääri edendanud. Analüüs püüab leida vastuseid järgmistele kesksetele küsimustele: kuidas annab juurdepääs erinevat tüüpi sotsiaalsele kapitalile (sealhulgas sotsiaalsetele võrgustikele) eesti meesjuhtidele interseksionaalseid privileege tööturul ja ühiskonnas laiemalt ning millised need privileegid on? Kuidas esineb privilegeeritus uurimuses osalejate töö- ja karjäärinarratiivides? Käesoleva analüüsi laiemaks eesmärgiks on selgitada viise, kuidas teatud sotsiaalsete gruppide privilegeeritust tööturul alal hoitakse ja taastoodetakse.

Ühe olulise tulemusena võib välja tuua, et sotsiaalsete võrgustike roll privilegeerituse loomisel ja alalhoidmisel Eesti tööturul on seni arvatust suurem ning jääb eestlastest meesjuhtide poolt problematiseerimata.

Kadri Aavik on TLÜ Rahvusvaheliste ja Sotsiaaluuringute Instituudi (RASI) doktorant ning tal on magistrikraad soouuringutes Kesk-Euroopa Ülikoolist. Tema uurimistöö keskendub soolisele ja etnilisele ebavõrdsusele Eesti tööturul, mida ta uurib töötajate karjäärinarratiivide kaudu. Lisaks doktoriõpingutele TLÜ RASI-s osaleb ta RASI teadusprojektides, õppetöö läbiviimises ning koordineerib TLÜ RAS-i soouuringute keskuse edendamist. Alates 2007. aastast on Kadri Aavik töötanud projektipõhiselt MTÜ-s Eesti Naisuurimus- ja Teabekeskus (ENUT), kus ta on läbi viinud soolise võrdõiguslikkuse alaseid rakendusuurimusi ning korraldanud teavitussüritusi peamiselt soo ja hariduse ning töö- ja pereelu ühitamise teemadel. Lisaks tegevusele RASI-s ja ENUT-is on ta osalenud soolise võrdõiguslikkuse eksperdina mitmetes Eesti ning rahvusvahelistes projektides, viimati Euroopa Soolise Võrdõiguslikkuse Instituudi (EIGE) poolt tellitud üleeuroopalistes uuringutes.

kadri.aavik@enut.ee

Kas mehed ja naised on erinevad? Kokkuvõtte mõnede sotsioloogiliste uuringute tulemustest Eestis

Mare Ainsaar

Paljud kvantitatiivsed uurinud maailmas uurivad meeste ja naiste kui rühmade erinevusi käitumises ja hoiakutes. Kuigi selline rühmapõhine ülesande püstitus võib tunduda mitte kõige korrektsem, õnnestub suurel hulgal analüüsides siiski leida olulisi erinevusi kahe rühma vahel. Kvantitatiivsed analüüsid lubavad teha ka kokkuvõtteid selle kohta, kui suured on meeste ja naiste erinevused ning kas need ilmnevad alati ja kõikjal. Ettekande eesmärk on anda ülevaade seitsmest viimase 10 aasta jooksul läbi viidud sotsioloogilisest uuringust ning analüüsida meeste ja naiste erinevusi või nende puudumist Eestis. Vaadeldakse peamiselt kolme uuringute valdkonda ning neid uurimisvaldkondi, millega ettekande autor ise on olnud tihedamalt seotud. Kolm inimese elukaarest lähtuvat valdkonda, millest ettekanne teeb kokkuvõtte, on noorte seksuaalsuse uuringud, naised ja mehed lastega perekonnas, naiste ja meeste soovid perepoliitikas ning mehed ja naised oma tööted lõpetamas Eestis.

Kokkuvõttes võib väita, et Eesti poiste ja tüdrukute elu ei ole väga erinev, aga sooline enesetunnetus küll. Eesti noorte pereinimeste töö- ja pereelu kombineerimisel on naiste ja meeste käitumises erinevusi, kuid hoiakutes perepoliitiliste vajaduste osas on neid juba vähem. Naised ja mehed Eestis ei ole nii erinevad palgatöölt lahkumise osas, kui võiks oodata. Empiirilised andmed näitavad ka selgeid trende naiste ja meeste käitumises ning hoiakutes läbi aja.

Poisid ja tüdrukud Eestis

- 15–18-aastased poisid ja tüdrukud on Eestis üldiselt võrdselt õnnelikud, st. et soolised erinevused õnnetundes puuduvad. See on nii enamikus Euroopa riikides, kuid mitte kõigis (Ainsaar 2008).
- Sugu ja etniline rühm mõjutavad noorte inimeste vägivalla ohvriks langemise tõenäosust ja käitumist sellistel puhkudel (Ainsaar 2004).
- Noorte poiste ja tüdrukute tegelik seksuaalkäitumine ei erine 21. sajandi alguse Eestis enam soo lõikes, kuigi seksuaalsuse teemadel suhtlemine on sooti erinev (Ainsaar 2009) ning erinev on ka mehelikkuse ja naiselikkuse interpretatsioon (Ainsaar, Soo, Laur 2010).

Naiste ja meeste perekäitumine

- Partneri valikul võtavad mehed ja naised arvesse mõnevõrra erinevaid asju (Ainsaar ja Kasearu trükis). Peamiselt võib väita, et naised on tervikuna nõudlikumad partneri valikul. Naised hindavad enam partneri majanduslikku toimetulekut, töökust, ühiseid väärtusi, oskusi laste kasvatamisel, intelligentsust ja sotsiaalset võrgustikku. Meeste jaoks on omakorda naistest olulisem naise välimus, seksuaalne sobivus.
- Naised raporteerivad meestest enam diskrimineerimisest soo, vanuse ning puude tõttu. Diskrimineerimise tunnetamine on siiski ilmselt sõltuv diskrimineerimise ära tundmisest. Eesti naistest tunnistab Euroopa sotsiaaluuringus 0,8%, et nad on

diskrimineeritav rühm, mis on suhteliselt keskmine tulemus riikide võrdluses (Ainsaar 2011a). Eestis peavad naised vanuselist diskrimineerimist mõnevõrra olulisemaks probleemiks kui soolist diskrimineerimist, kuid erinevused ei ole suured. Detailsem naiste poolt tunnetatud soolise diskrimineerimise analüüs näitas, et enam tunnetavad diskrimineerimist haritumad, nooremad ning inimeste võrdset kohtlemist oluliseks pidavad naised. Seost mitmete tavaliste diskrimineerimise võimalike situatsioonide vahel – lapsed perekonnas, ametialane staatus – ei ilmnenu. Eestis suurendab diskrimineerimisest raporteerimist partneri olemasolu.

- Töö ja pereelu kohustuste jagamine on Eesti meestel ja naistel küll erinev, aga arusaam, et milline peaks olema perepoliitika, on suhteliselt sarnane. Ka laste mittedaamist põhjused on suhteliselt sarnased. Naiste jaoks on siiski mõnevõrra suuremaks probleemiks, et lapse tõttu tuleb töö-elu mõneks ajaks katkestada või ühendada töö ja lapse sünni. Naised mainivad seda lapse saamisest ajutiselt loobumise põhjuseks ligi kaks korda sagedamini kui mehed (Ainsaar 2013a). Samas näiteks päevahoiu võimalused, ametialane karjäär, diskrimineerimine tööl ja tööandjapoolsed takistused leiavad nii meeste kui naiste poolt sarnast äramärkimist.
- Naised toetavad perepoliitika meetmetena meestest enam paindlikku tööaja korraldamist ja isade puhkust lapsega kodus olemiseks kuni lapse 1,5-aastaseks saamiseni (Ainsaar 2013), kuid enamiku perepoliitika meetmete osas on toetus väga sarnane.
- Kas naised teostavad teistsugust perepoliitikat Eesti kohalikes omavalitsustes kui mehed? Senised analüüsid (Ainsaar, Soo, Toomla 2009) näitavad, et meeste ja naiste võimul ei ole erinevusi laste ja lastega perede toetamisele kohalikul tasandil. Naiste suurem arv kohalikes omavalitsustes ei tee omavalitsust lapsesõbralikumaks ega vastupidi.

Naiste ja meeste tööelu lõpp (Ainsaar 2011b)

- Võrreldes teiste Euroopa riikidega töötatakse Eestis vanuses 60 ja enam aastat palgalisel töökohal suhteliselt palju, eriti suur vahe on naiste tööhõivel. Kõige enam erinebki riigiti naiste pensionikäitumine, sest mehed on universaalsema tööelulõpu käitumisega. Naiste tööhõivet vanuses 60 ja enam mõjutab riigi pensionipoliitika ja naiste töökultuur. Eestis jääb täisajaga töö ka vanuses 60 ja enam aastat peamiseks töövõtu vormiks nii meeste kui naiste seas.
- Tervis, haridus ja vanus on universaalsed tegurid, mis mõjutavad 60–69-aastaste tööst loobumist nii meeste kui naiste seas.
- 60–69-aastaste inimeste töötamise ja eluga rahulolu analüüsid näitavad, et töötamine iseenesest ei tee eakaid eluga rahulolevamaks ega rahulolematumaks. Eestis on töötavad eakad oma eluga enam rahul ainult suurema sissetuleku tõttu. Meeste ja naiste erinevused puuduvad.

Allikad

Ainsaar, M. (2004). Füüsiline ja vaimne vägivald. – Soo, K., ja Kutsar, D. (toim.). “Seksuaalse väärkohtlemise kogemused ja hoiakud Eesti noorte hulgas.” Uuringu aruanne. Tartu Ülikool, Tartu Laste Tugikeskus.

<http://www.childcentre.info/projects/abused/estonia/dbaFile11229.html>

Ainsaar, M. (2008). Miks laps on õnnelik? Isiksuseomaduste ja keskkonna mõju 15–18-aastaste noorte õnnele kümnes Euroopa riigis. – Ots, L. (toim.). “Uued ajad – uued lapsed.” Tallinn, TLÜ Kirjastus, 63–80.

Ainsaar, M. (2009). Early and Very Early Sexual Initiation among Estonian Adolescents and Attitudes towards Sexuality. – Mikk, J.; Luik, P.; Veisson, M. (Eds.). Estonian Studies in Education, Vol. 1: Teenagers in Estonia: Values and Behaviour. Frankfurt am Main etc.: Peter Lang GmbH Internationaler Verlag der Wissenschaften, 125–152.

Ainsaar, M. (2011a). Enesehinnangud diskrimineerimisele – Eesti meeste ja naiste võrdlus teiste Euroopa riikidega. – Toomet, O.- S.; Ainsaar, M. (toim.). Sooline võrdsus tööelus: arengud Eestis ja rahvusvaheline võrdlus. Tartu, Tartu Ülikool, 95–102.

<http://www.sh.ut.ee/983499>

Ainsaar, M. (2011b). 60–69-aastaste naiste ja meeste töötamine ja eluga rahulolu seitsmes Euroopa riigis. Ariadne Lõng: nais- ja meesuuringute ajakiri, XI (1/2), 15–29.

Ainsaar, M.; Soo, K.; Laur, T. (2010). Naiselikkuse ja mehelikkuse seos isikuomadustega 16–19-aastaste Eesti noorte seas. Ariadne Lõng: nais- ja meesuuringute ajakiri, X (1/2), 57–74.

Ainsaar, M., Soo, K., Toomla, R. (2009). Kas naiste võim aitab olla laste- ja peresõbralikum? Naised kohalikes volikogudes ja lapsesõbralikkus Eestis. Ariadne Lõng: nais- ja meesuuringute ajakiri IX (1/2), 3–11.

Mare Ainsaar töötab vanemteadurina Tartu Ülikooli sotsioloogia ja sotsiaalpoliitika osakonnas. Ta on Turu Ülikoolis kaitsnud sotsiaalteaduste doktori kraadi, töötanud Tartu, Turu, Münsteri ülikoolides lektori ja teadurina, Riigikantseleis kolme rahvastikuminiistri nõunikuna. Seoses enesetäiendamisega on viibinud veel pikemalt Oxfordi ülikoolis, Kesk-Euroopa Ülikoolis, Stockholmi Ülikoolis. Ta on paljude teadusartiklite autor. Peamisteks uurimistemadeks viimastel aastatel on perepoliitika, perekäitumine, võrdlevad sotsiaaluuringud ja eluga rahulolu uuringud. Mare Ainsaar juhib Euroopa Sotsiaaluuringu läbiviimist Eestis (www.ess.ut.ee), mis kuulub nii rahvusvahelise teaduse kui Eesti teaduse taristu projektide hulka.

mare.ainsaar@ut.ee

Miks soouuringud?

Eve Annuk

Soouuringud uudse valdkonnana on Eesti kontekstis toonud esile uusi küsimusi ühiskonna ja kultuuri kohta. Kuigi Eestis pole soouuringutel veel institutsionaalset tuge, nagu mujal Euroopa maades, ja see uurimissuund püsib vähestel oma ala entusiastidel, võib alates 1990. aastate algusest siiski rääkida eesti soouuringutest. See tähendab, et kasutades sugu analüüsikategooriana on uuritud erinevaid aspekte ühiskonnas ja kultuuris, tuginedes eesti uurimismaterjalile. On tekkinud ettekujutus Eesti eripärasest ja spetsiifilistest probleemidest võrrelduna näiteks Ida-Euroopa soouuringutega, rääkimata Põhjamaadest, kus soouuringud on valdkonnana juba ammu põlistunud. Võimalus toetuda teiste maade eeskujule on ühest küljest innustav, ent teisalt on oluline ka omaenda tee leidmine.

Soouuringute eelkäijaks Eestis võib pidada ajakirjanikku, kirjanikku, pedagoogi ja Eesti esimest feministi Lilli Suburgi (1841–1923), kes naisintellektuaalina tõi naisküsümuse ja soolise problemaatika 19. s. lõpul teravalt eesti avalikku diskursusesse. Suburgi ajast etterutanud arusaamad naiste ja meeste rollidest ühiskonnas ning naiselikkuse ja mehelikkuse olemusest on aktuaalsed tänapäevalgi. Ühiskondlik kontekst on küll muutunud, aga hoiakud ja väärtushinnangud on sageli traditsiooniliseks jäänud. Vaatamata eesti naiste suurele tööhõivele on Eesti tuntud ühe suurema soolise palgalõhega maana. Kultuurilised praktikad omakorda (taas)toodavad erinevaid soolisi tähendusi, mis ümbritsevad meid igapäevaselt. Eriti tõuseb esile meedia roll hoiakute ja väärtushinnangute kujundamisel.

Selles kontekstis võibki küsida, millist rolli täidavad eesti soouuringud ja millist uut teadmist nad loovad? Kas see teadmine on oluline ning kas ja kuidas see suhestub ühiskonnaga?

Eve Annuk (PhD) on Eesti Kultuuriloolise Arhiivi (Eesti Kirjandusmuuseum) vanemteadur ja eesti soouuringute ajakirja Ariadne Lõng peatoimetaja. Ta juhib uurimisprojekti “Sooküsimus Eestis: kohalik olukord ja rahvusvahelised mõjud” (ETF grant 8875, 2011–2014). Ta on Eesti Kultuurkapitali kirjanduse sihtkapitali nõukogu liige (2009–2013). Ta on avaldanud arvukalt artikleid kirjandusuurimise valdkonnast ning on koostanud esimese eesti naiste elulugude kogumiku “Naised kõnelevad” (1997). Tema põhilisteks uurimisvaldkondadeks on eesti kirjanduse ajalugu, eriti soolisest aspektist, biograafika ja autobiograafia, soouuringud, nõukogude perioodi kultuuriajalugu Eestis. Värskemaid publikatsioone: “In Search of an Autobiographical Room of Her Own: First Estonian Feminist Lilli Suburg (1841–1923) as an Autobiographer” (Aspasia. The International Yearbook of Central, Eastern, and Southeastern European Women’s and Gender History, 2013, vol. 7); “Eesti soodiskursus 19. sajandi lõpus ja Lilli Suburgi “uus naine” (Ariadne Lõng XII (1/2), 2012).

eve@kirmus.ee

Kust otsida Tammsaare “uut naist”: kas *femme fragile*’i ja *femme fatale*’i vahelt?

Mirjam Hinrikus

Ettekanne tõukub eelkõige kahest A. H. Tammsaare (1878–1940) tekstist. Esiteks 1906. aastal ilmunud Tammsaare artiklist “Naisterahva liikumisest” ning teiseks novellist “Noored hinged” (1909) või täpsemalt ühest seal esinevast tsitaadist. Selles nn. üliõpilasnoveellis usutleb üliõpilane Kulno naisprotagonist Ainot järgmiste sõnadega: “... olete ju kuulnud räägitavat mingisugustest uutest naistest, olete ju? Teate, mis on nende peatundemärgiks: nad armastavad iseend, ei meest ega last, sest üks kui teine toovad kannatuse, aga uus naine ei taha kannatada, tema tahab maitsta, aina maitsta!”¹ Mõlemad tekstid osutavad selgelt, et Tammsaare oli rohkem või vähem teadlik naisemantsipatsiooni diskursusest ja sellega seotud nn. uue naise kirjandusest. Sellest lähtuvalt võib järeldada, et tema tekstid taastoodavad feministlikku diskursust. Kuid küsida tuleks, millisel määral feministlik diskursus Tammsaare tekstides avaldub ning kuidas see ristub antifeministliku diskursusega?

Eelöelduga haakuvad veel mitmed alaküsimused. Keda määratleti 20. saj alguses nn. uue naisena? Kas ja kui palju saab Tammsaare naisprotagoniste vaadelda uue naise määratluste valgusel? Kuivõrd ülaltsiteeritud lõik novellist “Noored hinged” väljendab ilmselget vaenulikkust nn. emantsipeerunud naiste suhtes ja selle taustal võib ära tunda üle-eelmise sajandivahetuse teoreetikute suisa misogüünilisi emantsipeerunud naise määratlusi, haakub käesolev ettekanne ka küsimusega, kas ja kuivõrd tugevalt saadavad neid Tammsaare naisprotagoniste, kelle konstruktsioonides on selgelt äratuntavad emantsipeeruvale naisele iseloomulikud atribuudid, hirmud, mis naiste avalikku (mehelikku) sfääri astumisega kõikjal üle Euroopa nn. *fin de siècle*’i perioodil kaasnesid.

Mirjam Hinrikus on Tallinna Ülikooli Eesti Keele ja Kultuuri Instituudi eesti kirjanduse dotsent, ETA Underi ja Tuglase Kirjanduskeskuse (UTKK) vanemteadur, UTKK ja Tallinna Ülikooli 2013. a. projekti “Ways of Experiencing Modernity in Estonian and Finnish Literature and Culture at the Beginning of 20th Century” põhitäitja. Uurimissuunad: eesti kirjanduse moderniseerumine, A. H. Tammsaare, Noor-Eesti, *fin de siècle*, modernsuse uuringud, feministlik teooria, intermediaalsus.

mirjam.hinrikus@gmail.com

¹ Tammsaare, A. H. 1978. Noored hinged. – A. H. Tammsaare. Jutustused (1907–1910). Kogutud teosed, 2. kd. Tallinn: Eesti Raamat, lk. 204.

Jumalaema kodustamine. Seto naiste usundist ja rahvapärasest marioloogiast

Andreas Kalkun

Luterlikus Eestis on setode õigeusku traditsiooniliselt käsitletud kui väga pinnapealset ja “halvasti omandatud”, mille kihistuste alt paistavad eelkristlikud tavad ja kombed. 20. sajandi alguses veel valdavalt kirjaoskamatud setod ei saanud oma luterlike naabrite moodi pühakirja uurida, kuid olid sellele vaatamata religiooselt aktiivsed: võtsid osa sakramentidest, paastasid, osalesid palverännakuil ja rajasid hulgaliselt külakabeleid.

Patriarhaalses seto peres traditsiooniliselt pikkadeks perioodideks koduseinte vahele suletud naised (abielunaiste suhtlemis- ja liikumiskiirangud, sünnitusjärgsed keelud) jäid meestest kauem kõrvale 20. sajandi alguskümnendil toimunud ilmalikustumisest ja moderniseerumisprotsessidest. See mahajäämus tähendas seda, et naised hoidsid alles ja arendasid edasi seto laulupärimust, kui mehed laulsid juba eesti või vene laule, ning kandsid traditsioonilist riietust sel ajal, kui mehed kandsid juba moodsaid riideid. Samamoodi oli ka religioosete praktikatega: kogu 20. sajandi vältel on seto naised olnud aktiivsemad kirikuskäijad ja rangemad religioosetest tavadest kinnipidajad kui nende abikaasad. Vaatamata sellele, et õigeusk lubab naistele palju vähem kui meestele ning piirab nende liikumist ka sakraalses ruumis (nt. seoses sünnitusjärgse ja menstruatsiooniaegse “ebapuhtusega”), näib üllataval moel, nagu oleksid seto naised aktsepteerinud religioosseid praktikaid justkui tähele panemata nende misogüünsust.

Toetudes Eesti Rahvaluule Arhiivi talletatud tekstidele olen püüdnud uurida seto naiste õigeusutõlgendusi ja religioosseid praktikaid 20. sajandi alguses. Vaatlen Jumalaemaga seotud seto pärimust ning uurin, mismoodi naised on kodustanud feministlike teoloogide kritiseeritud selle “ohtliku ja väära” rollimudeli ning kohandanud enda jaoks sobivaks ka naise keha ja kohta puudutavad küsimused. Ümbertõlgendustes seostub Maria seto küla sotsiaalse tegelikkuse ja tavaliste naiste intiimsete kogemustega. Seto naiste juttudes kinnitab Jumalaema ühelt poolt setode identiteeti ja isolemist ning fikseerib Setomaa piirid. Teisalt annab Maria-pärimus näo ka patriarhaalses peres elava naise igapäevastele kogemustele. Uskumusjuttudes saavad Jumalaemalt pühapaiste ka naiste tööd ja kehad. Traditsioonide hoidmine, traditsiooniliste riiete valmistamine ja kandmine, aga ka igapäevaselt vaikimislooriga varjatud menstruatsioon või sünnitus muutuvad nendes juttudes oluliseks ja saavad Neitsi Maria õnnistuse.

Andreas Kalkun kaitses 2011. aastal Tartu Ülikoolis rahvaluuleteaduse alase doktoritöö “Seto laul eesti folkloristika ajaloos. Lisandusi representatsiooniloole”. Andreas Kalkun töötab teadurina Eesti Rahvaluule Arhiivis ning on uurinud peamiselt seto naiste laule ja usundit, aga ka folkloristika ajalugu ning setode representeerimise küsimusi. Andreas Kalkun on teinud palju välitöid setode asualadel Eestis, Venemaal ja Siberis ning publitseerinud koos Anu Korbiga Siberist kogutud laulupärimust. Lähiajal ilmub Andreas Kalkuni toimetatud seto naiste autobiograafiliste laulude antoloogia. Andreas Kalkun osaleb Soome Akadeemia professori Elina Vuola uurimisprojektis “Embodied Religion. Changing Meanings of Body and Gender in Contemporary Forms of Religious Identity in Finland” (2013–2015).

andreas@folklore.ee

Omaloomingulised armastusjutud romantilises tüdrukutekultuuris. Ajaloost ja arengutest

Eda Kalmre

Tüdrukud mängivad romantikat ja paarisuhteid läbi paljudes oma lapsepõlvemängudes ja -tegevustes, ennustavad kaartidega tulevast, arvutavad armastuse protsenti paberil. Armastuse teema, inimsuhete käsitlemine, millega tegelevad nende omaloomingulised armastusjutud, on üks tavapäraseid praktikaid, mis on tüdrukutele oluline nende naiseks saamise teel, tunde kasvatuses, ühiskondlikul ja sotsiaalsel küpsemisel. Nende juttude kaudu omandavad tüdrukud heteronormatiivset paarisuhtekultuuri. Niisugusel kirjalikul eneseväljendusel on oluline osa tüdrukute identiteedi ning sõbrasuhete ja rühmakultuuri loomisel.

Osalt võib see tüdrukute kirjalik eneseväljendus oma muinasjutulise alge poolest sarnaneda varasemale nn. bulvarikirjandusele ja järgida nn. klassikalise (tüdrukute)naistekirjanduse eripärasid (minajutustusena või päevikuvormis esitatud tekst, jutus edasi antud tüdruku arengulugu, lugeja samastumisvõimalus, rohke personaalse vaatepunkti kasutus).

Tänapäeva interaktiivsete armastusjuttude traditsioonilised eeskujud viivad Eestis tagasi möödunud sajandi teise poole tüdrukute käsikirjaliste albumiteni/materjalikogudeni. Proosavormis jutukesed armastusest hakkasid tüdrukute kirjalikes materjalikogudes/kaustikutes levima sõjajärgsel ajal ja said sarnase materjali kesise kättesaadavuse ja tunnete-suhete kitsapiirilise kujutamiseviisi tõttu Nõukogude-aja armastusjuttudes ja -filmides eriti oluliseks tolle aja tüdrukute tunde kasvatuses. Neid naiivseid, sentimentaalseid, romantilisi, enamasti traagilise lõpuga lookesi loeti tüdrukute seltskondades üha uuesti ja uuesti ning kirjutati üksteise albumitest maha. Nad olid üsna lühikesed ja nende autorgi oli enamikel juhtudel teadmata.

Kui varem ringlesid armastusjutud väikestes suletud tüdrukute seltskondades, siis tänapäeval on see praktika tänu uue meedia, interneti, piiramatutele võimalustele saanud palju populaarsemaks ja üsna üldiseks. Minu ettekanne põhineb alates 2009. aastast 14–18-aastaste eesti tüdrukute blogidest kogutud interaktiivsetel armastusjuttudel, osalt ka 20. sajandi teise poole tüdrukute käsikirjalisel materjalil, mis on kaasatud kaasaegsele interaktiivsele praktikale ajaloolise perspektiivi loomiseks. Tänapäevane materjal pärineb põhiliselt suhtlusportaalist rate.ee ja 2013. aastast on sellele lisandunud ka tüdrukute Facebooki jutukogukondades avaldatud armastuslood.

Minu ettekande eesmärk on vaadelda ja analüüsida neis tüdrukute lugudes kajastuvaid kujutlusi paarisuhetest, romantikast, armastusest, õnnest ja tulevikuunelmatest. Püüan leida vastuseid küsimustele, kuidas need tüdrukute fantaasiad suhestuvad tänapäeva üldiste kultuuriliste arusaamadega romantikast, armastusest ja ka seksist.

Muu hulgas on minu eesmärk näidata, kuidas lääne kultuur, sh. popkultuur ja uus meedia annavad pidevalt eeskujusid soolisusele ja paarisuhetele ning on muutnud tüdrukute romantilist kultuuri, pakkudes üha uusi eeskujusid. Nii võibki täheldada, et juba vaadeldavas ajavahemikus (2009–2013) on neis interaktiivsetes armastuslugudeski ilmnenud üha uued sõbra-, fänni- ja brändikultuuri ilminguid. Internet pakub nende lugude loojatele ja lugejatele üha uusi võimalusi erinevate digitaalmeedia kultuuri vormide miksimisel.

Valik kirjandust

Anttila, Anna (2009). Leikin asia. Näkökulmia varhaisnuorten romanttiseen seurustelukulttuurin. [Views to preadolescents dating culture.] Helsingin Yliopiston väitöskirja.

Belsey, Catherine (1994). *Desire. Love Stories in Western Culture*. Blackwell: Oxford UK & Cambridge, USA.

Борисов, С. Б. (2002). Мир русского девичества 70–90 годы XX века. [The World of Russian Girlhood from 1970ties to 1990ties.] Москва: Научно Издательский Центр “ЛАДОМИР”.

Kalmre, Eda (2010). Tüdrukute materjalikogudest ja eneseesitlusest internetis rate.ee päevikute armastusjutustuste näitel. – Tulnukad ja internetilapsed. Uurimusi laste- ja noortekultuurist. Tänapäeva folkloorist 8. Toimetanud Eda Kalmre. Tartu: EKM Teaduskirjastus, 215–246.

Näri, Sari & Lähteenmaa, Jaana (toim.) (1992). *Letit liehumaan! Tyttökultuuri murroksessa*. SKS: Helsinki.

Shalit, Wendy (2000). *A Return to Modesty: Discovering the Lost Virtue*. Free Press.

Eda Kalmre on Eesti Kirjandusmuuseumi folkloristika osakonna vanemteadur. Tema uurimisvaldkonnaks on tänapäeva folkloori ilmingud ja tunnusjooned, lastepärimus ja tüdrukute kirjalikud materjalikogud (salmikud, laulikud jms.) ning rahvajuttude sotsiaalne ja ajalooline aspekt. Ta on kirjutanud nendel teemadel teaduslikke ja populaarseid uurimusi ja monograafiaid ning juhtinud mitmeid EV Teadusfondi tänapäeva folkloori ja laste- ning noortekultuuriga tegelevaid kogumis- ja uurimisprojekte. Koostab ja toimetab uurimuste sariväljaannet “Tänapäeva folkloorist”.

eda@folklore.ee

Õpetajate ja õpilaste sooesitlused Eesti üldhariduskoolis etnograafilise uuringu põhjal

Gertrud Kasemaa

Oma ettekandes annan lühiülevaate õpetajate ja õpilaste sooesitlustest (*gender performance*, J. Butler) ühes Eesti üldhariduskoolis läbi viidud etnograafilises uuringus. Järeldused põhinevad ligikaudu 100 tunni vaatlusel ühes 7. klassis ja ühes 10. klassis ning intervjuudel nende klasside õpetajate ja õpilastega. Nähtavate ja tajutavate sooesitluste aluseks on tihti essentsialistlik arusaam soost ning soostereotüübid, mida (taas)toodavad nii õpilased kui õpetajad. Kooli igapäevapraktikates peegelduvad ühiskonnas domineerivad soodiskursused (M. Foucault), arusaamad mehelikkuse ja naiselikkuse väljendamise viisidest ja võimalustest. Teemadena kerkivad esile õpilaste (nii poiste kui tüdrukute) poolt väga kitsalt tajutud õpilase roll, õpilaste ja õpetajate erinevad suhtumised meesõpetajatesse, poiste ja tüdrukute ning mees- ja naisõpetajate erinevad toimetulekustrateegiad koolis. Jõuliselt kerkib minu jaoks Eesti haridusstatistika ning sooliselt segregeerunud tööturu taustal esile nn. usina tüdruku temaatika: poiste ja tüdrukute tõlgendused kooliskäimise ja hariduse omandamise mõtte ja eesmärkide osas näivad erinevat. Samuti on erinevad õpetajate ootused ja reageeringud tüdrukute ja poiste olemise viisidele klassiruumis: poiste rahutust tõlgendatakse kui looduse poolt kaasa antud arengulist paratamatust, tüdrukute vaikset kuulekust peetakse enesestmõistetavaks. Selle enesestmõistetavuse vastu protestiv tüdruk, kes väljendab ennast poistele omaste esitlusviiside kaudu, mõistetakse hukka. (Sooliste) subjektide agentsuse rakendamise viisid on soolistunud, lähtudes domineerivatest diskursustest.

Gertrud Kasemaa on Tallinna Ülikooli kasvatusteaduste doktorant alates 2010. aastast. Uurimisvaldkond: haridus ja sugu, kvalitatiivsed uurimismeetodid. Aastatel 2011–2012 osales ta Eesti Naisteühenduste Ümarlaa juhitud projektis “Ärka, märka, tegutse – õpetaja ja kool teadlikuks soosteretüüpidest, nende ületamise vajadusest ja võimalustest hariduse ja töö valdkonnas”. Uuringust annab ülevaate artiklikogumik, kus ta oli mitme artikli kaasautor (http://www.enu.ee/lisa/463_2013_04_kas_opilased_voi_poisid_ja_tudrukud_sisu.pdf). Gertrud Kasemaa on lepinguline lektor TLÜ-s ja EKA-s (ained: Haridus, kasvatus ja sugupool (koos Tiiu Kuurmega), Gender and Education, Teadustöö alused, Primuse täiendkoolitused õppejõududele: Academic Writing, Speaking in Academic Contexts, Grammar in Academic English), inglise keele õpetaja, tõlkija. Tal on magistrikraadid kirjaliku tõlke (Tallinna Ülikool) ja rahvusvahelise majanduse ning ärijuhtimise (Stockholm School of Economics) alal.

truude@tlu.ee

Fantaasiast tegelikkuseks – kuidas sai võimalikuks Balti naiskirjanik

Kairit Kaur

Kirjutades doktoritööd Balti luuletavatest naistest enne aastat 1800 jäi silma huvitav nähtus: korduvalt eelnes tegelike kirjutavate naiste esiletulekule meeste väljamõeldud naisautorite ilmumine umbes põlvkond-kaks varem: 1636. aastal kirjutas tuntud saksa barokkpoet Paul Fleming sünnipäevaluuletuse Tallinna kaupmehetütarde Elisabeth, Elsabe ja Anna Niehuseni nimel luuletuse Tallinnas peatunud Holstein-Gottorpi saatkonna Moskva-Pärsia delegatsiooni juhile Otto Brüggemannile, mille lõpuread sisendasid, otsekui oleks tegemist naiste endi kirjutatud tekstiga. Veidi vähem kui kaks aastakümnet hiljem – 1654 – ilmusid esimesed teadaolevad Balti naise luuletused. Riialanna Gertrud Paffrath avaldas sel aastal saksa- ja ladinakeelseid luuletusi sisaldanud trükise Riia raesekretäri Hermann Meinersi ja Sophia von Dunteni abiellumise puhul. 1691. aastal ilmus Kuramaal Miitavis õuetrükkal Georg Christian Radetzky kirjastamisel väike pulmatrükis, mille luuletuste adressandiks olid vabahärra Maximilian Friedrich von Knigge lapsed: poegade Georg Friedrich Christiani ja Sigismund Johanni kõrval ka tütred Maria Luise, Charlotte Sibylla ja Francesca Eleonora. Üks tütardest, tollal nelja-aastane Charlotte Sibylla, osutus lähemal uurimisel hiljem esimese tõepoolest tuntuks saanud Balti kirjanaise Charlotte Elisabeth Constantia resp. Elisa von der Recke (snd. Medem, 1754–1833) vanaemaks.

1740. aasta paiku ilmusid esimesed fiktiivsed lugejakirjad Balti esimestes moraalsetes nädalajakirjades. Esimesed arvatavasti tegelikud naiste kirjad/kaastööd ilmusid 1760.–1770. aastatel: 1765 ilmus Peter Ernst Wilde populaarmeditsiiniajakirjas *Der Landarzt* (e.k. Maa-arst) kellegi kuramaalanna kiri, mida lõpetavast viisakusvormelist võib välja lugeda initsiaalid E. W. v. B. Talle järgneb 1776. aastal keegi anonüümne liivimaalanna, kes avaldas esimese teadaoleva retsensiooni Balti naise sulest – Riia toomkooli rektori Gottlieb Schlegeli retsensioonijakirjas *Mitmesuguseid Artikleid ja Hinnanguid Õpetatud Teoste* (*Vermischte Aufsätze und Urtheile über gelehrte Werke*) arvustas ta saksa esimest naisteajakirja, milleks oli J. G. Jacobi ja J. J. W. Heinse *Iris* (1774–1776).

Püüan oma ettekandes visandada, mis ajendas mehi fiktiivseid naiskirjanikke looma ja millised faktorid soodustasid tegelike naiskirjanike esiletulekut.

Kairit Kaur õppis Tartu Ülikoolis saksa keelt ja kirjandust, arhiivindust ja filosoofiat (2003), seejärel kirjalikku tõlget (2005). 2013. aastal kaitses samas doktoritöö “*Dichtende Frauen in Est-, Liv- und Kurland. Von den ersten Gelegenheitsgedichten bis zu den ersten Gedichtbänden*” (Luuletavad naised Eesti-, Liivi- ja Kuramaal. Esimestest juhuluuletustest esimeste luulekogudeni).

kairit.kaur@gmail.com

Uue naise eellased: küsimused 19. sajandi teise poole nais- ning soouurimuseks Eesti kontekstis

Tiina Kirss

Uurides memuaristika, kirjavahetuste ning nii saksa- kui ka eestikeelse perioodilise kirjanduse kaudu “uue naise” olemasolu, eneseavaldusi, avalikku tegutsemisruumi ning selle piiranguid Eestis perioodil 1880–1925, olen tunnetanud tagaplaanil uurimata küsimusi sellele eelneval ajalõigul, eriti ühenduses 1860. aastail toimunud “kvalitatiivse nihkega”, mida Ants Viires on nimetanud “suur murrang eesti rahvakultuuris”. Mida see murrang naistele tähendas, kas ja kuidas on seda uuritud ehk kuidas võiks seda uurida? See ei ole vaid hüpoteetiline suunaseade, vaid lausa põhimõtteline kontekstualiseerimise vajadus, millest sõltuvad ka hilisema ajastu naisuurimise problemaatika ning vaatepunktid.

Võib põhjendatult väita, et ärkamisaja avaliku külje uurimine ning ka agraarjalugu on olnud valdavalt androtsentriline, pildile on lubatud vaid ükskuid “suuri” naisi ehk naiste kohta kogutud andmestik on sulandatud üldkäsitlustesse soolisustatud sotsiaalsetele suhetele tähelepanu pööramata. Kuigi eriti viimase 7–10 aasta jooksul on tänuväärset tundliku soouurimusliku metodoloogiaga uuritud üksikuid “suuri naisi”, kes oma isiksuse ning kultuuripanuse tõttu on saanud kas kultuuriikoonideks (Lydia Koidula) või teerajajateks naishariduse ning naisemantsipatsiooni küsimustes (Lilli Suburg), on selle perioodi soolisustatud sotsiaaljaloo uurimuses suuri ning põhimõttelisi lünki. Metodoloogiliselt puuduvad nii põhi- kui alustalad sünteesiks. Ärkamisaegsed tavanaised pole jätnud endast märgatavaid kirjalikke jälgi. Uurimismeetodid nõuaksid kohandamist teistsugustele materjalidele, nagu on eriti fotod ning “asjad” igapäevasest esemelisest kultuurist ning nendega kaasnevad praktikad. Vastamine ülalpool mainitud küsimustele eeldab sooliste sotsiaalsuhete (Natalie Zemon Davisi mõiste *social relations between the sexes*) ning esemelise kultuuri (uute kaupade, linna elustiili märkide) uurimist, soovitatavalt mikroajalooliste ning kultuurianalüütiliste lähenemiste kaudu, jõudes ka mentaliteediuurimise künnisele.

Oma ettekandes annan esiteks võrdleva lühiülevaate analoogsetest küsimusepüstitustest ning metodoloogilistest lähenemistest hiljutises interdistsiplinaarses naisuurimises mujal Euroopas. Teiseks analüüsin “sisselõikeid” eesti senises agraarjaloolises ning interdistsiplinaarses kultuuriuurimises, kust võiks paista järgmine uurimisproblemaatika ring, vastamaks “suure murrangu” küsimusele soolisustatult. Kolmandaks üritan kahe näite varal kokku viia huvipakkuva teema ning kaasaegse soouurimusliku metodoloogia.

Tiina Kirss on kultuuriteooria professor Tallinna Ülikooli Eesti Humanitaarinstituudis. Aastatel 2006–2011 oli ta Tartu Ülikooli eesti kirjanduse professor. Põhilised uurimisteemad: interdistsiplinaarne eluloouurimus, kirjanduslugu (Euroopa prosaistika, ajalooline romaan), naiste kultuurilugu (“kirjutavad naised” ning “uus naine” Eesti kontekstis 1880–1925), postkolonialism.

tiina.kirss@ut.ee

Feministlik teooria Ida-Euroopa kontekstis: pinged ja paradoksid

Redi Koobak

Üks lääne feministliku teooria epistemoloogilisi alustalasid on nn. paigutumise ehk kohapoliitika küsimus. Mis on feministlik teadmine ja kust see tuleb? Kuidas saame (akadeemiliste) feministidena luua vastutustundlikumat teadmist võimusuhetest ja vältida oma töös naiste vaheliste ebavõrdsuste taastootmist? Hoolimata suurenenud tähelepanust kõigele kohalikule ja teadmiste paigutumisele on lääne teooria ja vaatepunktid jäänud globaalses kontekstis domineerivaks. Sealjuures kipuvad just Ida-Euroopa perspektiivid tagaplaanile vajuma. Postsotsialistlikke riike nähakse tihti mahajäänumatena, seksistlikemana, homofoobsematena, ksenofoobsematena, vähem võrdõiguslikena ja selliste järelduste tegemisel võetakse sageli aluseks lääne teoreetiline raamistik, mis ei lähtu geopoliitilisest paigutumisest tulenevatest eripäradest. Kuid ka lääne mõisted on kohaspetsiifilised ja lääne teooria, mida sageli esitatakse universaalsena, pole alati teistes kontekstidesse kergesti kohaldatav. Kas lääne teoreetilised mõisted ja seisukohad on seega Ida-Euroopa kontekstis tõlkimatud ja kasutuskõlbmatud? Kuidas vältida olukorda, kus Ida-Euroopas toimuvat nähakse alati vaid lääne normatiivse progressinarratiivi kaudu ajas pisut mahajäänuna? Kas see tähendab, et meil on vaja “oma” teooriat? Kas me oleme nii erinevad? Ettekandes püüan avada nende pingete ja paradokside tausta Eesti *queer*-feministliku kunstniku Anna-Stina Treumundi fotograafia ja oma kogemuse kaudu lääne feministlikku teooriat õppides.

Redi Koobak on soouuringute doktor ja ta töötab praegu järeldoktorina Rootsis Linköpingi Ülikooli soouuringute osakonnas. Tema doktoritöö “Whirling Stories: Postsocialist Feminist Imaginaries and the Visual Arts” (Linköping University Press, 2013) keskendub geopoliitilisele aspektile feministlikus teoorias ja käsitleb visuaalkunsti rolli postsotsialistlike feministlike kujutelmade kujundamisel Anna-Stina Treumundi *queer*-feministliku kunsti näitel. Tema praeguste uurimisteede hulka kuuluvad postsotsialistlik perspektiiv feministlikus teoorias, interseksionaalsus, geopoliitika, visuaalkultuuri uuringud, postkolonialismi uuringud, queer teooria ja loovkirjutamine. Ta on varem töötanud ajakirja NORA: Nordic Journal of Feminist and Gender Research (Taylor & Francis) toimetuse akadeemilise assistendina ja ta on alates 2013. aastast eesti soouuringute ajakirja Ariadne Lõng kaastoimetaja.

redi.koobak@liu.se

“Poisid saavad andeks”. Eesti haridustegelaste arusaamad nn. sugude korrast (*gender order*) ja selle soostereotüüpe taastootvast mõjust koolikontekstis

Tiiu Kuurme, Gertrud Kasemaa

Õpetajate ja õpilaste naissooline ülekaal haridussüsteemis kujutab enesest nii põhjust kui tagajärge, kui silmas pidada laiemaid sotsiaalseid protsesse. Väidame, et sedalaadi tasakaalustamatuse põhjuseks saavad olla ka soostereotüübid. Rohked uuringud kinnitavad poistesse ja tüdrukutesse suhtumise erinevust, mille läbi taastoodetakse soostereotüüpe ja sugudevahelist ebavõrdsust. Sedalaadi suhtumiste üheks allikaks on õpetajaskonna nii teadvustatud kui teadvustamata arusaamad, mis omakorda peegeldavad ühiskondlikke mentaliteete. Meie uurimisküsimus on: kuidas näevad ja tõlgendavad poiste ja tüdrukute, mees- ja naisõpetajate positsioone ning käitumist kooli igapäevapraktikates eesti haridustegelased (õpetajad, koolijuhid, õppejõud, ametnikud)? Kas soostereotüüpsed arusaamad võivad mõjutada nii meesõpetajate lahkumist kui poiste väljalangemist koolist? Kümne eesti haridustegelasega viidi 2011.–2012. aastal läbi süvaintervjuud ja analüüsi nende sisu kriitilise diskursuseanalüüsi meetodiga. Selgus, et haridustegelased küll teadvustavad soost lähtuvaid erinevaid ootusi ja positsioneerumisi, ent mitte soostereotüüpide mõju kujunenud olukorrale. Järeldame, et kooli feminiseerumine pigem võimendab kui leevendab kooli tuginemist maskuliinsetele väärtustele (konkurents, hierarhiad, allumisstruktuurid jm.).

Tiiu Kuurme on alates 2004. aastast Tallinna Ülikooli kasvatusteaduste instituudi kasvatusteaduse dotsent. 1976. aastal lõpetas ta Tartu Ülikooli eesti keele ja kirjanduse eriala filoloog-toimetustöötaja kvalifikatsiooniga. Ta kaitses 2004. aastal doktoriväitekirja Oulu ülikoolis, teemaks hariduse funktsioonide ja õpilaste koolikogemuste seosed. Ta on avaldanud nii teaduspublikatsioone kui kasvatusteaduslikule teadmisele orienteeritud publitsistikat. Tema uurimisvaldkonnad on üldkasvatusteadus, koolitegelikkus ja alternatiivpedagoogilised suunad ja neid aineid ta ka õpetab. Soouuringutega on olnud seotud viimased neli aastat, osaledes Eesti Naisühenduse Ümarlaua kureeritud INNOVE projektis, mille tulemuseks on ka käesolev konverentsiettekanne. Tema kaasautoriks on tema doktorant Gertrud Kasemaa (TLÜ).

kuurmet@tlu.ee

Armastus ja nõukogude aeg eesti naiste elulugudes

Leena Kurvet-Käosaar

Ettekanne põhineb nõukogude perioodile keskenduvatel naiste elulugudel. Empiiriliseks põhialuseks on 1996. aastal läbiviidud eluloovõistlus armastusest ja seksuaalsusest, vähemal määral ka 1995. aasta naiste elulugude kogumisprojekt ning kaks nende põhjal ilmunud kogumikku, “Kured läinud, kurjad ilmad” (1997) ja “Naised kõnelevad” (1997). (Romantilist) armastust on ulatuslikult uuritud kaasaegse (hiliskapitalistliku) lääne ühiskonna kontekstis, eriti just soouuringutes on fookus olnud romantilise armastuse mõiste ja toimumismustrite seostel massimeedia ja tarbijakultuuri praktikatega, armastuse kontseptualiseerimisest tuleneval sotsiaalsel ebavõrdsusel ja “emotsionaalse töö” (*emotional labour*) soolisel jaotumisel. Teema uurimisel Nõukogude aja kontekstis tõusevad fookusesse ühiskondlik-kultuurilised eripärad, näiteks nõukogude ideoloogia mõju intiimsuhetele, vastuhakuvõimalused ideoloogiale, igapäevastest eluvalikutest tulenevad hoiakud ja eelistused, milles paarisuhte tähtsus ei ole primaarne ning armastusest kõneldakse eelkõige ema-lapse suhtes ning töö või kodumaaarmastuse kontekstis. Kuna projekti aluseks ei ole kitsamalt antud teemale keskenduvad elulood, on oluline keskenduda ka sellele, kui võrd käsitletav elulookorpus antud teema arendamiseks üldse sobib ning millised on selle (taas)kasutamise seotud eetilised aspektid.

Leena Kurvet-Käosaar on Tartu Ülikooli Kultuuriteaduste ja Kunstide Instituudi kirjandusteooria dotsent, Eesti Kirjandusmuuseumi Eesti Kultuuriloolise Arhiivi vanemteadur, Eesti Teadusfondi grandit “Adressaadi dünaamika eesti omaelulookirjutuses” hoidja. Uurimissuunad: eesti omaelulookirjutuse traditsioon, naisautobiograafia, sh. päevaraamat, repressioonikogemuse vahendamine naiste elulugudes, modernism ja naise modernsusekogemus

leena.kurvet-kaosaar@ut.ee

Naise roll eesti anekdootides

Liisi Laineste

Anekdoodid, mille sihtmärgiks on naised või perekonnaelu, on enamasti levinud ilma tsensuurita, erinevalt etnilistest või poliitilistest anekdootidest. Ka tänapäeval võib külluslikult leida naisi naeruvääristavaid nalju. Need ringlevad internetis ja nii mõnelgi puhul esitletakse neid kui süütuid nalju, mis on sobilikud kõige laiemale auditooriumile, kuigi praeguseks juba üsna arvukad feministlikust seisukohast lähtuvad huumorikäsitlused on osutanud, et nende anekdootide lähtepunktiks on iganenud seksistlikud vaatepunktid, sest naljade autoriteks ja edasirääkijateks on peamiselt mehed. Anekdoodid naistest kui pea kõige arvukam anekdoodikategooria pälviv omaette tähelepanu, sest vaatamata kriitikale on need naljad kaua käibel olnud, peegeldades sotsiaalseid stereotüüpe ja arvamusi ning pakkudes sissevaateid ühiskonda, kus naljad levivad.

Käesolev ettekanne vaatlleb anekdoote, mille üheks tegelaseks on naine (ema, õde, neiu, abikaasa). Valimisse kuulus 1879 sellele kriteeriumile vastavat anekdooti aastatest 1960–2010, mida analüüsiti kolmest uurimisküsimusest lähtuvalt: (1) Kus toimub anekdooti tegevus? (2) Kes on naistegelase peamisteks suhtluspartneriteks? (3) Milline on naise roll anekdootides ja kuidas, kui üldse, see aastate jooksul on muutunud?

Olulisemaid tulemusi tutvustatakse laiemat kultuurilist, poliitilist ja sotsiaalset konteksti silmas pidades. Eesti materjali puhul ei saa siinkohal mööda vaadata 1991. a. poliitilisest üleminekust, millele järgnesid intensiivsed muutused Eesti ühiskonnas. Soo-huumori vaatenurgast on oluline peremudeli muutumine traditsioonilisest laiendatud perekonnast tuum- või ühe vanemaga perekonnaks, elamiskorralduse muutused seoses välismaal töötamisega, madal sündimus ja kasvav lahutuste arv, ning kestev debatt mehelikkuse, naiselikkuse, töö- ja pereelu ühitamise ning võrdse palgataseme teemadel. Oleks loogiline järeldada, et need muutused peegelduvad ka anekdootides, kuid nagu käesolevast uurimusest selgub, esitlevad anekdoodid kõikide nende diskussioonide taustal jätkuvalt sarnaseid stereotüüpe.

Liisi Laineste on Eesti Kirjandusmuuseumi folkloristika osakonna vanemteadur. Ta kaitses doktorikraadi Tartu Ülikooli folkloristika osakonnas aastal 2008; doktoritöö teemaks oli etniliste ja poliitiliste anekdootide muutumine postsotsialistlikus ruumis. Tema uurimisvaldkonnaks on huumor, eelkõige anekdoodid, internetihuumor ja *stand-up* ehk püstijalakomöödia. Ta on enam kui 20 huumori-teemalise publikatsiooni autor ning kaastoimetanud kaks kogumikku, “Permitted laughter” (2009) ja “Estonia and Poland: Creativity and tradition in cultural communication” Vol. 1 ja 2 (2012/2013).

liisi@folklore.ee

Naisteadlaste karjäärivõimalustest humanitaarteadustes

Endla Lõhkivi

Humanitaar- ja sotsiaalteadusi peetakse “pehmeteks” valdkondadeks ja üldlevinud arvamus on, et need on n.-ö. naiste alad võrreldes loodusteadustega. Üliõpilaste hulgas on humanitaaraladel tõepoolest noormehi vähem kui neide, kuid edasises karjääris valitseb traditsiooniline käärimudel: naisteadlaste ja -õppejõudude osakaal langeb kõrgematel akadeemilistel ametikohtadel radikaalselt. Erialati on see erinev, iseäranis järsk on naisteadlaste arvu kahanemine kõrgematel karjääriastmetel ajaloo erialal.

Teadusfilosoofia õppetooli uurimisrühmaga oleme alates 2010.a. uurinud kvalitatiivmeetodite abil Eesti humanitaarteaduskultuuri, oleme intervjuerinud kahe ülikooli töötajaid ja kaheksat teaduskarjäärist loobunud humanitaarharitlast. Intervjuusid tegime nii nais- kui meesteadlastega. Teoreetiliseks lähtekohaks oli Sharon Traweeke teaduskultuuri käsitus, aga ka Rom Harré ja Bronwyn Daviese positsioneerimisteooria, mis kujutab endast dünaamilist sotsiaalkonstruktivistlikku diskursusekäsitust. Mõlema käsituse puhul on oluline, et teadlase identiteeti uuritakse selle eri tahkudes, läbi erinevate sotsiaalsete suhete, milles teadlased ennast teiste teadlaste ja ühiskonnaliikmete suhtes positsioneerivad. Nii võib teadlane olla ühes kontekstis juht ja teises alluv, ühes õpetaja ja teises õpilane, ühes enamuse ja teises vähemuse esindaja, lisaks muutub tema positsioon nii ajas kui ruumis. Erinevates seostes teevad teadlased erinevaid valikuid, mille alusel kujuneb nende karjääritrajektoor.

Oma ettekandes käsitlen peamise teemana põlvkondlikku erinevust naisteadlaste karjäärivalikutes. Vaatlen ühelt poolt üle 50-aastaste kõrgema karjääriastme teadlaste hoiakuid oma töökeskkonna, arenemisvõimaluste ja tuleviku suhtes ja teiselt poolt kõrvutan neid 30–40-aastaste teadlaste hoiakutega. Lähemal vaatlusel ilmneb, et erinevused ei ole ainult põlvkondlikud, vaid erinevates institutsioonides valitsevad erinevad hoiakud. Sarnaselt rahvusvahelisele mudelile on naistel ka Eestis raskem ennast teaduses maksuma panna väljakujunenud traditsioonide ja hierarhiaga institutsioonides. Uutes või ümberkujundatavates institutsionaalsetes struktuurides ei ole soospekt oluline, tähtis on initsiatiiv, vastutuse võtmine, rahvusvaheliste kontaktide omamine. Püüan oma ettekandes selgitada asjaolusid, miks on väljakujunenud institutsioonis karjäärivõimalustel just soolised (ja mitte niivõrd koolkondlikud, hariduslikud, rahvuselised, põlvkondlikud vm. sotsiaalsed ja kultuurilised) piirid, kuid uues ja kujunevas need puuduvad.

Endla Lõhkivi on lõpetanud Tartu Riiklikus Ülikoolis 1985. a. keemia eriala ning õppinud ühe aasta aspirantuuris ja seejärel pikemalt doktoriõppes teadusfilosoofiat ja teaduse teooriat nii Tartu Ülikoolis, kus kaitses magistriväitekirja 1998. a. kui Göteborgi Ülikoolis, kus omandas 1999. a. filosoofialitsensiaadi kraadi. 2002. a. kaitses ta doktorikraadi filosoofia erialal Tartu Ülikoolis. Alates 1986. a. on ta õpetanud Tartu Ülikoolis erinevaid filosoofiakursuseid, algul tunnitavalise õppejõuna, alates 1998.a. koosseisulise õppejõuna. Alates 2004. a. on ta teadusfilosoofia dotsent ja õppetooli hoidja. Ta on täiendanud end pikemaajaliselt Helsingi Ülikooli filosoofia osakonnas ja tegevusteooria keskuses 2003. ja 2008. a. 2013. a. kevadsemestril oli ta Rootsi Instituudi stipendiaadina külalisprofessor Uppsala Ülikooli soouuringute keskuse teadushariduse uurimisrühmas. Tema uurimisvaldkondadeks on teadusfilosoofia, teaduse sotsiaalsed ja kultuurilised uuringud (sh. teadus ja sugu), sotsiaalepistemoloogia, keemia filosoofia. Rahvusvahelistest projektidest on

olnud üks olulisemaid osalemine Euroopa Liidu 6. raamprogrammi projektis UPGEM (Understanding Puzzles in the Gendered European Map), milles uuriti võrdlevalt füüsikakultuuri eri maades. Ta on ajakirja Ariadne Lõng kolleegiumi liige, oli ajakirja Science and Technology Studies 2011. a. erinumbri “Gender, Physics and Workplace Culture” üks külalistoimetajaid. On erialaorganisatsioonide EASST, SPSP, ISPC liige ja EPSA 2013 programmitoimkonna liige. Juhib 2010. a. alates teadusfilosoofia õppetooli interdistsiplinaarset projekti, milles uuritakse humanitaarteaduste töökeskkonda ja kultuuri.

endla.lohkivi@ut.ee

Otsustajad, kurjategijad, sporditähed ja tolad. Eesti meedia mehelikkuste spekter Jürgen Ligist stripaar Marconi

Barbi Pilvre

Meedia mehekujutis mõjub normatiivselt ja sellel on tugev tagasimõju ühiskonna teistele valdkondadele, mistõttu on tähendusrikas, missuguseid mehi meedia kujutab ja mis teemasid meedia seoses meestega tõstatab. Käesoleva ettekanne eesmärgiks on problematiseerida eesti meedia meestekujutise sooneutraalsus ning tõstatada mehelikkuse muutumise teema meeste meediakujutiste pistelise analüüsi kaudu.

Globaalne uudismeedia räägib majanduslikku ja poliitilisse eliiti kuuluvate meeste elust (GMMP: 80% uudiste subjektidest ja allikatest on mehed, Eesti Ekspressi “Persooni” rubriigis olid 1990. aastatel 90%, 2000. aastatel ca 75% ärimed, poliitikud, sportlased), toimides vaikumisi majandusliku ja poliitilise eliidiga seostuva hegemoonilise maskuliinsuse (Connell) seisukohalt. Samas on hegemooniline maskuliinsus enamikule meestest kättesaamatu ideaal.

Allutatud maskuliinsuseid (Connell: *subordinated masculinities*) esitatakse meedias kui sooneutraalset sotsiaalproblemaatikat (alkoholism, töötus, tõrjutus, vene rahvus, homoseksuaalsus), mitte kui erinevaid mehelikkuseid. Meestevahelised erinevused on üldiselt tabuteema ja neid käsitletakse sooneutraalselt kui inimestevahelisi erinevusi (rikkad, vaesed, eestlased, venelased, edukad, vähemedukad, abivajajad jne.).

Meeste meediakujutis kui näiliselt sooneutraalne norm problematiseeriti meediaanalüüsis alates 1990. aastatest, ka Eestis. Enamasti on uurimused puudutanud meeste kujutist meesteajakirjades (problematiseeriti erialajakirjade sooneutraalne meessubjekt – jahimees, kalamees, tehnikainimene; elustiiliajakirjade sooteadlik mees), vähem problematiseeriti uudiseid (Hearn, Pringle).

Käesolev ettekanne vaatlleb meeste kujutamise muutumist Eesti postsotsialistlikus kontekstis kui postkoloniaalses kontekstis. Connelli järgi domineerib postkoloniaalses kontekstis hegemooniline ameerikalik korporatiivne maskuliinsus (ärieste kultuur). 1990. aastatel hakkas Eestis arenema hegemoonilise maskuliinsuse hübriidvorm – segu korporatiivsest maskuliinsusest ja traditsioonilisest rahvuslikust EW aegsest ideaalmehelikkusest, legitimeerides natsionalismi ja olles avalikult militaristlik. Allutatud maskuliinsused selles kontekstis on vene mehed, proletariaat, homoseksuaalid, regionaalsed maskuliinsused (endised kolhoositöötajad, maamehed, “teine” Eesti), humanitaarharitlased. Meedia on 2000. aastatel vastandanud heteromehed homodega, eesti mehed välismaa (euro)meestega.

Kommertssurve, turuvõitluse ja tabloidistumise kontekstis kasvab naiste osakaal meedia sisus, selles kontekstis on täheldatav ka mehekujutise aimatav muutumine Eestis 2000. aastatel. “Lubatud” on tervise, hoolitsuse, isaduse teemad seoses meestega. Ehkki üha enam on meestega meediakujutises seotud ka n.-õ. pehmemad teemad, on meediakujutise põhitendents siiski muutumatu. Hegemoonilist maskuliinsust kultiveerivad uudismeedia ja traditsioonilised meesteajakirjad (jahi-, kalastus-, auto-, spordi-, relva-, sõjandus-, tehnikaajakirjad Paat, Navigaator, Jahimees, IT meedia). Eriti tehnoloogia (vidinate) tundmine on oluline hegemoonilise maskuliinsuse osa (Eesti edu = tehnoloogiline edu, Skype, *start-up*’id).

Meelelahutusmeedia ja *reality-TV* formaatide pealetung on legitimeerinud ka eesti mehe kui lõbustuse (tabloidmeedia tolad, nõiaintsud, strippar marcod, farmigaabrielid, metroseksuaalid, tantsitagumiktrimmi-mehed). Trendiajakirjade katsetused Mees, Meeste Elu, Gentleman on kultiveerinud mehelikkuste konstrueerimist läbi sooteadliku tarbimise.

Eesti meeste meediakujutise muutus on signaal ennekõike meedia muutumisest. Vajab põhjalikumat uurimist, kas ühiskonnas toimunud pehmete väärtuste levik (öko, para, elustiilivalikud) on märk mingist suuremast muutusest või on meelelahutusmeedia äriprojektid.

Barbi Pilvre on Tallinna Ülikooli Kommunikatsiooni Instituudi dotsent, filosoofiadoktor (2011). Ta on TLÜ Kommunikatsiooni Instituudi ajakirjanduse õppesuuna juht (magistritasemel). Ta on uurinud naiste kujutamist meedias alates 1990. aastatest ja sel teemal avaldanud mitmeid publikatsioone. Tema praegused akadeemilised uurimishuvid on seotud meediakultuuri muutumise, meedia kommertsialiseerumise ja tabloidistumisega ning sotsiaalmeediaga, samuti maskuliinsuse muutuva kujutamisega meedias. Pilvre õpetab meediakriitikat, meediat ja sugu jm. meediaga seotud aineid. Kolumnistina ja toimetajana on Pilvre 1980. aastate lõpust alates pidevalt kirjutanud ja toimetanud artikleid ühiskonna ja inimese suhetest, meediast, kihistumisest, soolisest võrdõiguslikkusest, avalikust ruumist. Ta on esseekogude “Formaat” (2004) ja “Minu võitlused” (2011) autor, koostanud õppevahendi “Sugu telepildis” (2004), tegutsenud koolitajana, esineb sageli meedia ja soolise võrdõiguslikkuse jm teemalistel seminaridel.

barbi@tlu.ee

Soo ja seksuaalsuse kriitilised kaasaegse kunsti praktikad Ida-Euroopas

Rebeka Põldsam

Minu ettekanne toetub 2012. aastal Goldsmithsis, Londoni ülikoolis kirjutatud magistritööle “Queer Art Practices in Eastern Europe”. Uurimustöö eesmärgiks oli kaardistada ja mõtestada mõiste *queer* tähendust Ida-Euroopa kaasaegses kunstis. Nõustudes Robert Kulpa ja Joanna Mizielinska ning teiste mitte-angloameerika mõtlejatega, väidan, et kuna *queer* on tõlkimatu tähendusega mõiste, tähendab see mitte-ingliskeelses intellektuaalses ruumis midagi muud kui angloameerika keeleroomis. Sellest lähtuvalt olen otsustanud *queer studies* tõlkida eesti keelde “soo ja seksuaalsuse kriitiliseks uurimuseks”. Kuigi kaasaegne *queer* teooria hõlmab veel laiemat lähtepunktide valikut kui sugu ja seksuaalsus, pean Eesti kontekstis antud tõlgendust seni piisavaks ja pädevaks.

Minu uurimuse tõukeks oli näitus “Sõnastamata lood” (2011, Tallinna Kunstihoones), kus olin üks kolmest kuraatorist ning näituse initsiaator. Näituse raames linastus USA *queer*-aktivistlik pornofilm “Community Action Center” (2010), millele järgnes diskussioon filmi autorite ning nende sõprade Stockholmist ja Berliinist ja kohaliku publiku vahel. Selles diskussioonis sai selgeks, kuivõrd erinev on USA ja lääne *queer*-radikaalsus, mis aimab fänni kombel järele USA 1960., 1970. ja 1980. aastate radikaalfeministlikke liikumisi alates *van dyke*'idest ja legendaarsest Judy Chicago naistemajast kuni AIDSi epideemiale järgnenud Act Up aktivismini.¹ Samal ajal Eestis samalaadseid radikaalseid liikumisi pole olnud ning soo- ja seksuaalsuse kriitika veel otsib oma nägu.

Uurimistöö toetub kolmele juhtumiuuringule: serbia-austria kunstniku Ana Hoffneri *queer*-immigrandi kunstnikupositsioon, Pawel Leszkowiczi kuraatoripraktika Poolas ning “Queer kleepekavihik” Eestis. Kolm juhtumit sobivad hästi iseloomustama Ida-Euroopas levinud soo- ja seksuaalsusekriitilisi kunstipraktikaid laiemalt. Minu teoreetiliseks raamiks on eelkõige olnud Robert Kulpa ja Joanna Mizielinska kogumik “De-Centering Western Sexualities” (2011) ning Eve Kosofsky Sedgwicki artikkel “Paranoid Reading and Reparative Reading” (2003, raamatus “Touching Feeling”), ning autorid, nagu Sara Ahmed, Gavin Brown, Tiina Rosenberg jt., kelle kirjutised analüüsivad Põhja- ja Ida-Euroopa seksuaalvähemuste ajalookirjutust ja positsiooni *queer* uuringutes, võrreldes angloameerika narratiiviga, samas kui teised pakuvad vahendeid *queer* kunstipositsioonide mõtestamiseks.

Minu ettekande esmaseks eesmärgiks on arutleda Ida-Euroopa seksuaalvähemuste kunstipraktikate ja subjektsuse üle. Teisalt oleks mulle suureks rõõmuks esitleda oma magistritööd eesti keeles ning seda siinsete uurijatega ühiselt arutada, eriti kuna ma pole seda jõudnud veel artiklist vormistada ega tõlkida.

Rebeka Põldsam töötab kuraator-projektijuhina Kaasaegse Kunsti Eesti Keskuses. Ta on õppinud kunstiteadust Eesti Kunstiakadeemias (BA, 2011) ja Goldsmithsis, Londonis (MA, 2012). Rebeka Põldsam on kirjutanud seksuaalvähemuste kunstist Eestis (“Kapiuksed valla”, 2010), kaas-kureerinud seksuaalvähemuste poliitikat käsitleva näituse “Sõnastamata lood”

¹ Feminismi fännidest on kirjutanud Catherine Grant: “Fans of Feminism: re-writing histories of second-wave feminism”. Oxford Art Journal, June 2011, 34, pp. 265–286.

(2011, Tallinna Kunstihoone) ja LadyFest Tallinn kolmknäituse (2013, Hobusepea, Draakoni ja Y-galerii). Lisaks on ta vedanud sookriitilise teooria seminare Eesti Kunstiakadeemias, korraldanud suvekoole ning kirjutab aeg-ajalt kunstikriitikat, mis lähtub enamasti feministlikust mõttevoolust. Tema peamisteks huvideks on postsovetlik naise subjektsus, kaasaegne esteetikateooria, soo ja seksuaalsuse kriitilised kunstipraktikad ja kureerimine.

rebeka@cca.ee

Nõukogude eesti naisarenguromaan?

Johanna Ross

“Naisarenguromaanist” kui eraldi žanrist klassikalise “meesarenguromaan” kõrval hakati ingliskeelses kirjandusteaduses rääkima 1970. aastatel, nn. teise laine feminismi harjal. Teema püsis aktuaalsena ka järgmisel kümnendil ja on mingil määral elujõuline seniajani. Ettekande esimeses pooles annangi põgusa ülevaate mõiste elukäigust. Selle rakendusala n.-ö. originaaldiskursuses on lai ja ulatub Charlotte Brontëst Margaret Atwoodini.

Teises pooles arutan mõiste võimalikku kasutamist eesti kirjanduskontekstis, täpsemalt 1960ndate nõukogude eesti naiskirjanduse puhul. 1960. aastatel on eesti ja “lääne” kirjanduse vahel mõistagi selgeid erinevusi nii stiilis kui ka temaatikas. Leian aga, et sellest hoolimata võib mõistet kasulikult rakendada. Vastavaid näiteid toon Luise Vaheri ja Veera Saare loomingust. Kui Vaheri puhul võib rääkida pigem naisarenguromaanide sugemetest, siis Veera Saare “Ukuaru” vastab ühele (Rita Felski visandatud) naisarenguromaanide mudelile lausa ideaalselt.

Mudeli kasutamine eesti materjali peal võimaldab ühelt poolt leida teostes lisatähendusi, teiselt poolt näha paralleele ida ja lääne kirjanduse vahel.

Johanna Ross on Tartu Ülikooli eesti kirjanduse doktorant. Tema väitekirja teemaks on eesti nõukogude naisarenguromaan 1960.–1970. aastatel: naistegelase arenguloo mudeldamine ja kasutatud mudeli seosed valitseva ühiskondliku ning kirjanduskontekstiga. Töö puudutab selliseid autoreid, nagu Aimée Beekman, Aino Pervik, Lilli Promet, Ellinor Rängel, Veera Saar ja Luise Vaher. Johanna Rossi laiemateks huvivaldkondadeks on eesti nõukogude proosakirjandus, kirjanduskriitika ja retseptioonilugu. Ta on varem töötanud assistendina Eesti Kirjandusmuuseumi kultuuriloolises arhiivis ning proosatoimetajana noorte kirjandusajakirjas Värske Rõhk. Nüüd töötab kirjandusteooria ja -kriitika toimetajana ajakirjas Keel ja Kirjandus. Vabakutselisena kirjutab kirjandusarvustusi ja tõlgib ilukirjandust.

johanna.ross@ut.ee

Seksism eesti meedias Heidi Vilu juhtumi näitel

Katrin Seppel

Katrin Seppel uuris 2013. aasta talvel Tallinna Ülikoolis kaitstud magistritöös naisjuhtide kujutamist meedias. Uurimuse aluseks võeti konkreetne juhtum, mis kujutas Heidi Vilu valimist Loodusmuuseumi direktoriks. Valimist kajastanud meediatekste analüüsid uuriti, miks üldse pälvis väikese loodusmuuseumi direktori valimine meedia tähelepanu. Uurimusest järeldub, et algul oli kajastuse ajendiks konflikt (muuseumitöötajate protest Vilu vastu), mida käsitleti uudisväärtuslikuna, kuid edaspidi hakkas meedia oma veendumustest ja seksistlikest hoiakutest lähtudes teemat lahkama ja otsima tõestust sellele, et Vilu ei ole võimeline muuseumi juhtima, nimetades teda korduvalt “blondiks modelliks” ja “lilleneiuks”.

Samuti kinnitas meediatekstide analüüs teooria väidet, et naisjuhi kirjeldamisel asetatakse ta esmalt soolisele positsioonile, rõhutades ebaproportsionaalselt palju tema välimust ja juuksevärvi. See väljendus nii keeleliselt kui visuaalselt: laialdaselt kasutati väljendeid “modell”, “lilleneiu”, “Jõksi pruut” ning pildiline pool toetas implitsiitselt teksti kirjutatud eelarvamusi: artiklite juurde lisati meelega eksitavaid fotosid, et lugejal jääks peategelasest võimalikult kerglane mulje, tõestades sellega, et inimene ei ole tõsiseltvõetav ega sobi juhiks.

Artiklite analüüs näitas, et neis rikuti mitmeid eesti ajakirjanduseetika reegleid. Juba uudisväärtuse hindamisel lähtuti tihti ajakirjaniku enda eelistustest ja viidi sisuliselt läbi ühe isiku vastane laimukampaania. Ajakirjanikud kasutasid oma väidete tõestuseks “eksperte”, kelle ülesanne oli oma autoriteediga Vilu ebapädevust tõestada. Samuti rõhutati inimese sugu seal, kus see polnud üldse relevantne, mis võimaldas loo peategelast alandada ja rünnata. Konflikti kajastades ei antud vastaspoolele sõna või tehti seda ebaproportsionaalselt vähe.

Meediakajastuse puhul mängis selgelt rolli ajakirjaniku enda suhtumine ja hoiakud. Kui leiduski Vilu suhtes pooldavaid artikleid, siis olid need kirjutatud patroneerival toonil stiilis “anname blondidele juustele võimaluse”.

Analüüsi käigus joonistus välja selge erinevus meediakontsernide vahel. Kui Postimees (Eesti Meedia) hakkas teemat süvitsi uurima ja asus pigem Vilu suhtes kaitsvale positsioonile, siis vastupidiselt hakkasid vaenulikkusega silma Ekspress Gruppi kuuluvad Maaleht ja Eesti Ekspress.

Katrin Seppel on õppinud soome filoloogiat Tallinna Ülikoolis ja Helsingi Ülikoolis. 2013. aastal kaitses ta Tallinna Ülikoolis magistrikraadi kommunikatsiooni erialal teemal “Miks kaunis lilleneiu loodusmuuseumi direktoriks pandi”. Naisjuhi kujutamine Eesti suuremates ajalehtedes Heidi Vilu juhtumi näitel” (juhendaja Barbi Pilvre). Katrin Seppel on töötanud müügi-, turundus- ja avalike suhete spetsialistina peamiselt turismi- ja kultuurivaldkonnas nii era- kui avalikus sektoris. Muuhulgas oli kaastegev Tallinna ja Turu kultuuripealinna ühisprojektis “Kultuuriturism 2011”. Aastate jooksul on põhitöö kõrvalt andnud soome keele tunde ja tõlkinud. Hetkel on eesti kultuuri ja hariduselu ühendava projekti “Elamusaasta” projektijuht.

katrin.seppel@gmail.com

Milline võiks olla eesti nais- ja meesuuringute ideaal?

Mari-Liis Sepper

Voliniku sõnavõtt püüab visandada eesti nais- ja meesuuringute kui teadusdistsipliini potentsiaalsed arengusuunad. Nais- ja meesuuringute soodustamiseks on oluline institutsionaalse raamistiku olemasolu. Olukord, kus üheski avalik-õiguslikus kõrgkoolis ei ole soouuringutega tegelevat eraldiseisvat üksust, ei soodusta ulatuslikumat uurimistööd ega taga huvilistest õppuritele võimalusi spetsialiseeruda süvendatult nais- ja meesuuringutele. Selle eriala õppimise ja uurimistöö soodustamise vajaduse kõrval on sugude võrdõiguslikkuse poliitika koordineerimise ja sugude võrdse kohtlemise eest seisvatel riigiasutustel reaalne tarvidus kvaliteetsete uuringute ja analüüside järele, mis toetaksid neid nende töös, olgu riigi- ja KOV-asutusi soolõimetegevustele ärgitades või valitsust võrdõigusseaduste rakendamise küsimuses nõustades. Lühipöördumine kutsub osapooli, ühelt poolt kõrgkooli ja uurijaid ning teisalt võrdõigusasutusi, üles alustama võimalike edasiste arengumudelite ja strateegiate üle dialoogi.

Mari-Liis Sepper on alates 2010. aastast soolise võrdõiguslikkuse ja võrdse kohtlemise volinik. Tal on magistrikraad õigusteaduses Montpellier' ülikoolist (Prantsusmaa). M. Sepper on töötanud varem Euroopa Kohtu tõlkeosakonnas, Sotsiaalministeeriumi soolise võrdõiguslikkuse osakonnas ning Riigikohtu põhiseaduslikkuse järelevalve kolleegiumis. Ta on õpetanud Eesti ülikoolides inimõiguste alaseid kursusi ning on mitmete soolise võrdõiguslikkuse ja inimõiguste alaste publikatsioonide autor või toimetaja, sh. on ta soolise võrdõiguslikkuse seaduse kommenteeritud väljaande üks autoritest.

mari-liis.sepper@svv.ee

“Ma tahaks olla Bond007” ehk meediahariduse ja sootundliku kasvatus võimalikkusest lasteaias

Andra Siibak, Kristi Vinter

Toetudes 2010. aasta sügisel lasteaialaste (n=61), laste vanemate (n=20) ja lasteaiaõpetajatega (n=24) läbi viidud fookusgrupi-intervjuudes kuuldule anname ettekandes ülevaate sellest, millised on Eesti 5–7-aastaste laste meedia-eeskujud ning arutleme selle üle, mil moel oleks laste meedialemmikuid võimalik meediahariduse ja sootundliku kasvatus kontekstis õppetöösse rakendada.

Läbiviidud intervjuudest nähtus, et laste ekraanilemmikud on äärmiselt soo-stereotüüpsed – poistele sümpatiseerivad enim supervõimetega kangelased (Batman, Superman, Bakuganid, Transformerid), seevastu tüdrukute lemmikuteks on ilusad printsessid, haldjad ning armsad loomad. Samuti ilmnes, et lapsed püüavad agaralt oma lemmikute käitumist, emotsioone, hoiakuid ja tegevusi järelle matkida, tuues sotsiaalse matkimismängu kaudu ekraanidel nähtu sageli lasteaia igapäeva konteksti. Lasteaiaõpetajad on neid sageli vägivalda ja ebatsensuurset sõnakasutust hõlmavaid mängu või seksuaalakte imiteerivaid stseene vaadates aga nõutud.

Uuringu tulemustele toetuvalt väidame, et laste meedialemmikud pakuvad väga head ainet nii sootundliku kui väärtuskasvatuse kontekstis. Väidame, et populaarkultuurist tuntud nähtusi on võimalik edukalt rakendada lasteaia õppetöös ning leiame, et laste meediaeeskujusid tuleks aina enam hakata kasutama selleks, et õpetada lastele mitte ainult analüütilist mõtlemist ja meediasõnumite tõlgendamise oskust, vaid inimeseksolemist laiemalt.

Andra Siibak, PhD, on meediauuringute vanemteadur Tartu Ülikooli ajakirjanduse, kommunikatsiooni ja infoteaduste instituudis. Tema peamised uurimisvaldkonnad on privaatsus sotsiaalmeedias; noored ja internet; põlvkonnad ja põlvkondadevahelised suhted; identiteediloo internetis; auditooriumiuuringud. Ühe läbiva teemana on kõikides tema uurimisvaldkondades olnud puudutatud ka soo aspekt. Andra on avaldanud enam kui 40 rahvusvahelist teaduspublikatsiooni, muuhulgas on tema artiklid ilmunud ajakirjades *Journal of Computer Mediated Communication*, *Young*, *Cyberpsychology*, *Journal of Children and Media*, *Journal of Technology in Human Services*.

andra.siibak@ut.ee

Kristi Vinter, PhD, on Tallinna Ülikooli kasvatusteaduste instituudi direktor ja Tallinna Ülikooli kommunikatsiooni instituudis asuva meediahariduskeskuse juhataja. Meediahariduse õppejõuna ning lasteaia- ja klassiõpetajate õpetajana on Kristi töötanud TLÜ Pedagoogilises Seminaris, Kasvatusteaduste Instituudis, Kommunikatsiooni Instituudis ning Rakvere Kolledžis. 2013. aasta kevadel kaitses Kristi doktoritöö teemal “Digitaalse ekraanimeedia tarbimine 5–7-aastaste laste seas ja selle sotsiaalne vahendamine Eestis”.

kristi.vinter@tlu.ee

Kastreeriv Juudit eesti kujutavas kunstis 1910.–1920. aastatel

Kai Stahl

Vanast Testamendist väljapoole jäänud apokrüüfi, Juuditi loo peategelasse on läbi aegade vastandlikult suhtunud. Paljude sajandite jooksul on Lääne-Euroopa kunstnikele pakkunud huvi ebakonventsionaalse Juuditi seksuaalsus ja naiselikkus koos tema “maskuliinse” tegevusega. Enamasti on kõrvale jäetud tema kui naise, kes oma rahva päästmiseks tõusis valitsejate ja meeste vastu, kehastus muudatuste tähistajana.

Eesti kunstiruumis tärkas huvi Juuditi teema või täpsemalt Juuditi kuju vastu *fin-de-siècle*'i järelkajana ja Esimese maailmasõja eelõhtul. Tolleks ajaks oli Juuditi kuju segunenud Salome kujuga. Eelneval sajandil olid mõlemad naistegelased kehastatud meestele ohtlikeks, müstilisteks ja võrgutavateks *femme fatale*'i arhetüüpideks, kes raiusid mehelt tema pea. Juuditi teema soosing eesti kunstis langes kokku selle teema populaarsusega kirjanduse- ja teatrivalas.

Käesolevas ettekandes vaatlen seda, millele pandi rõhku ja mida eirati modernsuse algperioodil eesti kunstiruumis, käsitledes sooliselt pingestatud teemat pildiliselt. Toon esile, kuidas jälgiti kas algmaterjali või selle modernseid misogüünseid tõlgendusi ja milliseid lahendusi loodi.

Oluline on ära märkida, et tegemist oli teemaga, millel olid kindlad ikonograafilised traditsioonid, kuid mis peegeldas samuti omaaegseid soolistatud diskursusi. Ei saa eirata Juuditi kuju seotust seisukohtadega kaasaegsest naisest, mis valitsesid ühiskonnas ja mis eksisteerisid ka A. H. Tammsaare samal perioodil valminud näidendis “Juudit”. Kultuuri ja kunsti keskme moodustasid meessoost autorid.

Kai Stahl on Turu Ülikooli kunstiajaloo õppetooli ja Soome riikliku kunstiajaloo doktoriprogrammi kunstiajaloo doktorant; kunstiajaloo magister. Ta lõpetas Turu ülikooli samal erialal 2005. aastal. Oma doktoritöös uurib ta Natalie Mei vabaloomingut 1910.–1930. aastatel naislooja ja moderniseerumise aspektist. Sügisel 2012 viis ta koos Soome akadeemia vanemteaduri Tutta Paliniga läbi magistriõppe seminarikursuse “Näkökulmia kuvataiteen modernismiin”. Stahli viimaste publikatsioonide hulgas on “Kultuuriruum ja Natalie Mei prostitutsiooniteemalised joonistused” (Kunstiteaduslikke Uurimusi, 1–2/2011); koos Tutta Paliniga “The Aino Kallas Iconography: Interactive Self-presentation” (kogumikus “Aino Kallas and Modernity“, Helsinki 2011); “Ateneumi kunstikoolid ja naised Eestist” (Ariadne Lõng X (1/2), 2010); “Prostituutiokuva kulttuurikentän rajan ylityksenä” (kogumikus “Kuinka tehdä taidehistoriaa?”, Turku 2010).

kastah@utu.fi

Romantiline *macho*: mässav mees eesti pungis?

Hannaliisa Uusma

1980. aastate lõpul tekkis eesti punkmuusikasse vastuoluline, ent ihaldatav mehelikkuse tüüp – romantiline *macho*. Ettekande eesmärgiks on selgitada ansambel Vennaskonna näitel sellise mehelikkuse tüübi olemust ning asetada see laiemasse postsovetliku Eesti konteksti. Vennaskonna enesekehtestamise strateegiaid täisväärtuslikuks meheks, punkariks ja muusikuks olemisel vaatlen omakorda Phillip Auslander (2006) performatiivse kolmikidentiteedi mudeli valguses.

Uurimus põhineb avatud intervjuudel bändiliikmetega ja osalusvaatlusel (kontserdid, bändiproovid jne.). Intervjuude analüüsimisel on erilist tähelepanu pööratud tõlgendustele ja tähendustele, mida bändiliikmed ise oma tegevusele omistavad. Uurimismaterjaliks on ka Vennaskonna laulutekstid ja videosalvestised (dokumentaalfilmid, muusikavideod jne.), peale selle analüüsitakse ka muusikalist külge.

Hannaliisa Uusma on muusik ja sotsioloog. 2011. aastal lõpetas ta Tallinna Ülikooli Rahvusvaheliste- ja Sotsiaaluuringute Instituudi sotsioloogia erialal, uurimustöö teemaks oli naiselikkuse konstrueerimine eesti popmuusika maastikul. 2013. aastal asus ta prof. Kristel Pappeli ja dots. Barbi Pilvre juhendamisel kirjutama doktoritööd Eesti Muusika- ja Teatriakadeemia muusikateaduste osakonnas, uurimisteemaks mehelikkused postsovetliku Eesti muusikas. Uusma on 2012. aastast Eesti Naisuurimus- ja Teabekeskuse koosseisus projektijuhina. Hetkel viibib ta Saksamaal Friedrich-Alexanderi nimelises ülikoolis, kus tema teadustööd juhendab kultuuriteadlane ja muusikauurija dots. Gerd Baier.

hannaliisa.uusma@gmail.com